

NAGY OLGA

(1921–2006)

Nagy Olga szakmai, tudományos pályája és földi élete nemrég végleg lezárult. A 20. század második felének egyik legtermékenyebb és legszerteágazóbb, új témák és módszerek iránt különösen fogékony magyar folkloristája és társadalomnéprajzosa volt. Életpályája egyúttal az erdélyi magyar néprajztudomány sajátos alakulását és sorsát is példázza. Gyorsan változó hatalmi, politikai, emberi, szakmai és intézményes viszonyok megkapcsolatok sűrűjében jutott el a klasszikus népmese kutatástól egészen a korszerű társadalomnéprajzi szemlélet alkalmazásáig.

Nagy Olga 1921. január 2-án született a Maros megyei Nagyernyén. Középiskolai tanulmányait Marosvásárhelyen végezte. 1939-től egy éven át hallgatta a kolozsvári Református Teológia előadásait. A kisiklói iskolában oktatott 1940–1944 között, majd 1944-ben Kolozsvárt egy tanítóképző tanfolyamon szerzett diplomát. Közvetlenül a második világháború utáni években, 1945–1951 között Széken volt helyettes tanár, közben, 1948-ig elvégezte a magyar nyelv és irodalom, néprajz szakot a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen.

Szépirodalmi munkássága akkor bontakozott ki, amikor előbb az *Utunk* (1952–1953), majd a *Dolgozó Nő* című lap (1953–1958) újságírója volt, s rendre kezdtek megjelenni saját meséi és regényei. Legismertebb mesekötetei éppen akkor jelentek meg, amikor saját gyermekeit nevelte. Népszerű ifjúsági regényei is számos családi vonatkozást tartalmaznak. *Gyónás* című vallomások, saját életéről szóló regénye 1991-ben jelent meg, az Európa Könyvkiadó gondozásában, Budapesten.

Első néprajzi gyűjtései a Makkai Endre és Nagy Ödön által szerkesztett, *Adatok a téli néphagyományok ismeretéhez* című kötetben, Kolozsvárt láttak nyomdafestéket, 1939-ben. A kolozsvári egyetemen Gunda Béla tanítványaként fogott hozzá az erdélyi szöveges folklór tudatos gyűjtéséhez. Tudományos pályája 1958–1973 között bontakozott ki, amikor a Román Tudományos Akadémia kolozsvári folklórintézetében előbb csak belső munkatárs, majd főkutató volt. Több mint három évtizeden át tartó gyűjtőmunkája során mintegy 3000 epikus szöveget gyűjtött össze, rögzített magnószalagra, nagy részüket pedig nyomtatásban is megjelentette. Nagy Olga több évtizedes gyűjtőmunkája során nemcsak magyar, hanem román és cigány mesemondókat is felkeresett. Terepkutatásai során csakhamar felfedezte, hogy az erdélyi cigány közösségekben milyen élő mesemondás maradt fenn egészen a második világháborút követő évtizedekig. Arra is figyelte, hogy a székelyföldi, mezőszegi és a kalotaszegi cigányok a magyarsághoz viszonyítva két-három nemzedékkel tovább őrizték az archaikus mesetémákat és mesemondást. Mivel a romániai hatalom a hazai cigányság hallgatóságos nyelvi, kulturális és etnikai asszimilációjára törekedett, nem engedélyezte a cigány kultúrával kapcsolatos tudományos eredmények publikálását sem. Éppen ezért Nagy Olga maroszeői, mezőszegi és kalotaszegi gyűjtései csak Magyarországon jelenhettek meg. A cigány közösségekben élő mesemondás természetét, funkcióit, s az élő mesemondás jellegzetességeit külön kötetben, tanulmányban és dolgozatban is összefoglalta.

Nagy Olga jól látta, hogy miközben Nyugat-Európában a klasszikus népmese végleg eltűnt, az erdélyi magyar, román és cigány közösségekben egészen a 20. század második feléig fennmaradt az élő mesélés gyakorlata. *Hősök, csalókéak, ördögök* címmel megjelent esszékötetében a népmeséket elsősorban dinamikus entitásként, folyamatos változásokban elemezte. Árnyalt elemzéssel tárta fel, hogy a hajdani varázsmesék mitikus hőseit előbb a mágikus erejű ember, majd végül az eszes és a leleményes kópé váltotta fel. *Az Archaikus világkép és mesehagyományozás*, valamint a *Táltos és pegazus* című tanulmányában és könyvében a mese tartalmának megstílusának folyamatos változását elsősorban az emberi kultúra egységes, szerves és egyetemes összefüggésrendszerében elemezte.

Jól ismerte az Ortutay Gyula nevével fémjelzett magyar egyéniségkutató iskola eredményeit, annak hatására gyűjtötte össze, elemezte Jakab István, Dávid Gyula és Cifra János mesetudásának, repertoárjának létrejöttét, belső szerkezetét, mesemondói szerepét és funkcióját.

Nagy Olga végül csak 1978-ban – tehát jóval nyugdíjazása után – védte meg a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán *A hiteles népmese esztétikája* című doktori dolgozatát. Disszertációjában a mesét olyan nyitott műként értelmezte és elemezte, mely minden egyes korban és közösségben sajátos, eltérő (pl. világmépteremtő, szórakoztató, nevelő, hagyomány- és értékátadó) funkcióval rendelkezett. Doktori dolgozatának nyomtatásban megjelent változatában is – *A táltos törvénye. Népmese és esztétikum* – elsősorban az élő narratívumok alapján fogalmazta meg a mesék művészi eszközeivel és esztétikai minőségeivel kapcsolatos elképzeléseit.

Mivel a kommunista totalitárius hatalom a hazai társadalom erőszakos homogenizálására törekedett, csakhamar betiltotta előbb a néprajz, majd a szociológia oktatását is a hazai egyetemeken. A szakemberhiány pótlására Nagy Olga Aradi Józseffel, Imreh Istvánnal, Péntek Jánossal és Salamon Anikóval együtt kezdeményezte az 1978–79-es egyetemi tanévben a *Korunk* folyóirat Társadalomnéprajzi Körének megalapítását, melynek keretében szakszerű előadásaiival, könyvismertetőivel jelentős szerepet játszott egy új néprajzos nemzedék kinevelésében. Emberi vonatkozásaira vet fényt az a tény is, hogy amikor Nagy Olga befejezett egy-egy témát, az azzal kapcsolatos szakműveit csakhamar szétajándékozta érdeklődő egyetemistáknak, fiatal pályakezdő néprajzkutatóknak.

A második világháborút követő évtizedekben a magyarországi kutatók olyan monografikus vizsgálatoakat kezdeményeztek (pl. Átányban és Varsányban), melyek elsősorban a háború utáni gyökeres politikai és gazdasági változások (pl. kulákozás, kollektivizálás, erőszakos iparosítás, elvándorlás) társadalmi, művelődési és mentális hatásait dokumentálták. Nagy Olga jól ismerte Fél Edit és Hofer Tamás átányi, valamint a fiatal magyarországi etnológusok varsányi alap kutatásainak eredményeit. Hatásukra, mintájukra tervezte és szervezte meg a Maros megyei Havad csoportos, monografikus, interdiszciplináris jellegű társadalomnéprajzi kutatását az 1970-es évek második felében. Sajnos, az 1980-as évek elején megszületett dolgozatok és tanulmányok nagyon megkésve, csak a rendszerváltozás után tíz évvel láttak nyomdafestéket.

Nagy Olga abban is megelőzte kortársait, hogy hamar felfedezte, a polgárosodás és a modernizáció közepette nemcsak a klasszikus varázsmeséink tűnnek el, hanem fokozatosan a továbbélt szövegek is racionalizálódnak, ugyanakkor gyökeresen átrendeződik a szájhagyomány útján élő epikus alkotások egész rendszere. Számítalan dolgozatában mutatott rá, hogy a modern korban nemcsak a tréfa meg a komikum kerül előtérbe, hanem a reális elemek is egyre nagyobb mértékben beépülnek a mesék szerkezetébe. Egyértelműen rámutatott arra, hogy az emberek modern korunkban is szívesen mesélnek, de szövegeik már gyökeresen új, megváltozott világmépet és világlátást tükröznek, s a klasszikus mesék helyét egyre inkább igaztörténetek és elmesélt élettörténetek veszik át.

A magyar egyéniségkutató iskola hagyományait folytatva Nagy Olga egy-egy kivételesebb előadói tehetséggel megáldott adatközlőjétől számítalan elmesélt szöveget rögzített. Az összegyűjtött narratívumok sorában csakhamar látványosan gyarapodott azoknak a szövegeknek a száma, melyek egy-egy kivételes sorsú, saját társadalmi közegéből valamilyen okból kiemelkedő vagy saját lokális közösségből kilépő asszony élettörténetét örökítették meg. Nagy Olga az angolszász antropológia napjainkban oly népszerű és divatos nő kutatásait megelőzve, szinte ösztönösen ráértett az asszonyélet behatóbb elemzésének szükségességére és időszerűségére. Szerteágazó eredményei csakhamar feltárták, hogy az erdélyi falvak férfijogú társadalmában az asszonyok milyen kiszolgáltatott módon élnek, s ebből az aszimmetrikus kapcsolat- és értékrendszerből hogyan próbálnak egyesek kilépni. A magyar paraszti társadalom szorításából kilépő asszonyok egyéni sorsát szemléltetik a Nagy Olga gondozásában és szerkesztésében megjelent nagyszerű élettörténetek. A nyugat-európai angolszász antropológiával egyidőben csodálkozott rá az asszonykutatásokban rejlő új lehetőségekre, ugyanakkor az általa összegyűjtött narratívumok alapvetően meg is újították az erdélyi falvak társadalomszerkezetének vizsgálatát, valamint a hazai néprajztudomány módszertanát, lehetővé tették a lokális kultúrák és társadalmak árnyaltabb, egyéniesített elemzését meg értelmezését is.

Nagy Olga Havadon készített interjúanyaga végül is azt tárta fel, hogy Erdélyben nem beszélhetünk egységes falusi társadalmakról, modellekről, mivel még egy falusi közösségen belül is sokféle láthatatlan csoportosulás, réteg működik. Tehát az erdélyi falusi társadalmak sokszínű szerkezetet alkotnak, változatokban gazdag formában élnek. Nagy Olga egyértelműen rávilágított arra, hogy egy-egy falusi társadalom rétegzettségé nem utolsósorban az ott élő emberek kulturális sokszínűségét is előidézi.

A népies szépírói és a hagyományos néprajzi irodalom által ideálisnak megrajzolt faluképpel szakítva határozottan rámutatott arra, hogy az erdélyi falusi társadalmakon belül számítalan érdekellentét, vita feszült egymásnak, s az egyházi meg a világi hatalom által mintaként forgalmazott értékrendet lépten-nyomon megsértették deviánsoknak tartott személyek. Az erdélyi falusi asszonyokkal rögzített beszélgetései arról győzték meg Nagy Olgát, hogy a mi régióinkban is minden korban elsősorban a szexuális és az erkölcsi értékrend előírásait szegték meg. Az erdélyi falvak társadalmáról, vallásosságáról és rendszeres kutatásáról vallott nézeteit végül is két kötetben szintetizálta: *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*, valamint a *Világgá futó szavak. Havadi beszélgetések* címmel.

Nemzedéktársaitól eltérően a rendszerváltozás után messzemenően támogatta az új néprajzi intézményrendszer kialakítását és egy fiatalabb generáció színrelépését. Cselekvő részt vállalt a Kolozsvárt, 1990. március 18-án megalakított Kriza János Néprajzi Társaság útrairindításában is. Tíz éven át meghatározó szerepet játszott annak szakmai tevékenységében, rendszeresen részt vett a fiatalabbak által szervezett tematikus konferenciákon, az Erdélyben és a Magyarországon szervezett néprajzi szemináriumokon, könyvbemutatókon és kiállítás megnyitókön.

Tudományos munkásságának elismeréseképpen a Magyar Néprajzi Társaság (Budapest) külföldi tiszteletbeli tagjává választotta. Szépirói és újságírói tevékenysége révén a Román Írószövetségnek is tagja volt. A tudományos, az irodalmi és a művelődési életben játszott szerepét, élményeit és tapasztalatait külön kötetben foglalta össze: *Pályakép fényvel és árnyékkal. Egy néprajzos emlékei*. A Györffy István Néprajzi Egyesület a 80 esztendő Nagy Olga tiszteletére 2001-ben ünnepi kötetet jelentetett meg (*Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4), mely tartalmazza Nagy Olga (addigi) teljes szakmai bibliográfiáját is Keszeg Vilmos összeállításában.

Nagy Olga életének utolsó éveiben tudatosan visszavonult a kolozsvári közéletből, színésznő lányánál élt Háromszéken, ahol 2006. november 2-án csendesen elhunyt. Szűk rokoni és szakmai körben temették el Sepsiszentgyörgyön, a szemerjai temetőben, november 6-án, református egyházi szertartás szerint. Sírjánál a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke mondott búcsúbeszédet a szakma nevében.

Pozsony Ferenc

Nagy Olga 2001 utáni irodalomjegyzéke

Esszék, tudományos tárgyú könyvek jegyzéke 2002

A gömböcífű. Erdélyi cigánymesék (Vekerdi Józseffel), Terebes Kiadó, Budapest.

Paraszt dekameron (Második kiadás), Budapest.

Havasok mesemondója. Jakab István meséi (Vöő Gabriellával), Akadémiai Kiadó, Budapest.

2005

Öreges és fiatalok könyve. Elmúlt századunk nemzedék- és szemléletváltása Erdélyben, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

Megfulladt a kecske, bajba' a menyecske. Tréfás népi elbeszélések, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

Néprajzi tárgyú tanulmányok, esszék jegyzéke

2001

A népmesétől az oral history-ig, *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*, 9, Kolozsvár, 135–161.

2002

Az Erdélyi Gondolat szerepe, jelentősége, *Szabadság*, jan. 19.

2003

Népismeret, szociális védelem – falufejlesztés, *Művelődés*, LVI, 6–9, 115–117.

Tanulmányok, interjúk Nagy Olgáról

2001

Keszeg Vilmos – Viga Gyula (szerk.): *Ünnepi írások a 80. esztendő Nagy Olga tiszteletére* (*Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4), benne:

Kósa László: Nagy Olgát köszöntjük! *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 5–8.

Vöő Gabriella: Nagy Olga 80 éve, *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 9–13.

Nagy Olga néprajzi bibliográfiája, *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 14–21.

Penavin Olga: Nagy Olga, a „drága Barát” köszöntése, *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 23.

Voigt Vilmos: Kis képek egy Nagy folkloristáról, *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 25–28.

Gulyás Gyula: Egy vallomás margójára, *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 29–40.

Ráduly János: Nagy Olga – öt levele tükrében, *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 41–44.

Beke György: Kendőzetlen élet, *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 45–50.

Vekerdi József: Nagy Olga cigány népmesekutatója, *Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4, 51–52.

2002

Éltes Enikő: Fél század könyv s ami mögötte van..., *RMSZ*, 2002. aug. 24–25.

Sylvester Lajos: Vonzalmak és választások, *Háromszék*, 2002. okt. 15.

Egyéb irodalmi munkák

2001

Egy botcsinálta riporter emlékei, Székelyudvarhely.

A Nap küzdelme a Föld népéért, Székelyudvarhely.

2002

Esély a megmaradásra. Az „illyefalvi modell” keresztmetszete, Székelyudvarhely.

Egyebek

A gyermeknevelés népi hagyományai. 12 előadás a kolozsvári rádióban, a Nevelők Órája keretében.

Kovács Ágnes: *Hősök, csalókák, ördögök*, Kossuth Rádió (*Kis magyar néprajz* – rádiósorozat).

Kovács Ágnes: *Széki népmesék*, Kossuth Rádió (*Kis magyar néprajz* – rádiósorozat).

Nagy Ilona: *Paraszt dekameron és a boszorkányperek*, Kossuth Rádió (*Kis magyar néprajz* – rádiósorozat).

(Összeállította: Keszeg Vilmos)

Olga Nagy (1921–2006)

(Necrolog)

Viața pământească a lui Olga Nagy s-a încheiat, opera sa își urmează destinul rămânând prezentă în viața noastră științifică. A fost una din cele mai însemnate folcloriste maghiare din a doua jumătate a secolului al XX-lea, atât privind volumul culegerilor realizate, cât și în privința temelor și metodelor noi abordate, respectiv adaptate în cercetarea științifică la limita etnografiei și sociologiei. A fost singura din generația sa, care a sprijinit instituționalizarea etnografiei maghiare în Transilvania, dând un sprijin exemplar generației tinere de cercetători. A luat parte la înființarea Asociației Etnografice „Kriza János” în 1990 și timp de zece ani a jucat un rol important în viața profesională a acesteia. A fost ales membru de onoare în Societatea Etnografică Maghiară din Budapesta. Cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani Asociația Etnografică „Györffy István” a editat în cinstea ei un volum omagial (*Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4), care cuprinde și bibliografia sa, bibliografie completată cu această ocazie.

Olga Nagy (1921–2006)

(Necrology)

Olga Nagy passed away but her work is still present in our scientific life. Considering the amount of her collections as well as the topics and new methods she used, and applied in scientific research, in sociology and ethnology in particular, we can state that she was one of the most remarkable Hungarian ethnographers of the second half of the 20th century. She was the only one of her generation who supported the idea of institutionalized Hungarian ethnography in Transylvania, exemplarily to the young researchers. She took part in the foundation of the „Kriza János” Ethnographical Society in 1990, and for 10 years she played an important role in its professional life. She was elected as Member of Honour in Hungarian Ethnographical Society of Budapest. On her 80th birthday the „Györffy István” Ethnographical Association published a commemorative volume (*Néprajzi Látóhatár*, X, 1–4), which contains her professional bibliography as well, completed now.